

NL

HOME

FRAMER
LEBAMED

CURATOR
Meta Knol

FOTOSERIE
Marjan Teeuwen:
Verwoest Huis Gaza

VIDEOBLOGS
Ezz Al Zanoon & Rawan Mahady

15 JUL–
3 SEPT
2017

CURATOR

Meta Knol

FOTOSERIE

Marjan Teeuwen:
Destroyed House Gaza

VIDEOBLOGS

Ezz Al Zanoon & Rawan Mahady

INTRODUCTIE

home

HOUSE, ETC 1. the house or flat/apartment that you live in, especially with your family 2. a house or flat/apartment, etc. when you think of it as a property that can be bought and sold TOWN/COUNTRY 3. the town, district, country, etc. that you come from, or where you are living and that you feel you belong to FAMILY 4. used to refer to a family living together, and the way it behaves (*Oxford's Dictionary, 8th Edition*)

Wat betekent het om je huis te moeten ontvluchten en ontheemd te zijn? Welke betekenis heeft het begrip 'huis' in de context van oorlogsgeweld, bezetting, diaspora, uitsluiting en ontheemding? Deze vragen staan centraal in de tentoonstelling HOME, samengesteld door curator Meta Knol.

Ruim anderhalf miljoen mensen noemen Gaza hun thuis: lang niet altijd uit eigen keuze. Er kan door de lokale bevolking nauwelijks in- en uitgereisd worden. De werkloosheid is groot, er is beperkt toegang tot stroom en schoon drinkwater. Puin van vernietigde huizen en pogingen tot wederopbouw zijn een dagelijkse realiteit. (Weder)opbouw voor mensen in Gaza is een traag en politiek moeizaam proces. Het aanvoeren van bouwmaterialen moet langs grensposten, gecontroleerd door de Israëlische overheid. Hierdoor kan het jaren duren voordat huizen worden hersteld.

In de tentoonstelling *HOME* zijn vijftien foto's te zien van een installatie van Marjan Teeuwen, *Verwoest Huis Gaza*, die werd opgebouwd uit resten van een gebombardeerd huis in Gaza. De foto's refereren aan het fysieke beeld van een huis: stenen, muren, vloer en dak. Het was een familiehuis, een huis vol herinneringen. Teeuwen ondernam dit omvangrijke project samen met ingenieurs en bouwers uit de Palestijnse gemeenschap. Zij werden geraakt door het doorzettingsvermogen van deze kunstenaar om uit het puin iets op te bouwen. Met hen creëerde Teeuwen een kunstwerk en een plek voor ontmoeting; waar een tijdelijke gemeenschap werd gevormd.

Een belangrijke toevoeging aan de tentoonstelling zijn de videoblogs gemaakt door de Palestijnse fotograaf en filmmaker Ezz Al Zanoon en journaliste Rawan Mahady, waarin lokale bewoners en andere Palestijnse betrokkenen reageren op het project en de situatie in Gaza. Mahady coördineert daarnaast Skypeverbindingen tussen Gaza en Amsterdam: gedurende de tentoonstelling wordt elke zondagmiddag vanuit onder andere startup hub 'Gaza Sky Geeks' een mogelijkheid gecreëerd om vanuit de expositieruimte van Framer Framed in gesprek te gaan met lokale genodigden.

De tentoonstelling van Meta Knol raakt aan de politiek van het dagelijks leven. Hoe brengen we de extreme nieuwsberichten in verband met alledaags handelen en het 'gewone leven' onder ongewone omstandigheden? Over de rol van familie en vriendschap en hoe in Gaza mensen omgaan met gemis en verlies. Over oude bewoners in nieuwe gebouwde huizen en nieuwe bewoners in oude huizen. Het gaat ook over thuis als mentale plek, die ongeacht je fysieke plek, meegenomen kan worden en bij je blijft.

In aanloop naar de tentoonstelling voerden curator, kunstenaar en organisatie gesprekken over de vragen die autonome kunst in een sterk gepolitiseerde omgeving oproept. Hoe kunnen aannames over universaliteit van kunst worden beoordeeld als ze vanuit een bevoorrechte positie worden geplaatst in een omgeving van onderdrukking. Namens wie spreken de werken? Welke betekenissen ontstaan door het werk te verplaatsen van de openbare ruimte in Gaza, naar de zeer specifieke context van de white cube? Welke ethische overwegingen en maatschappelijke verantwoordelijkheden brengt het opzetten van kunstprojecten in oorlogssituaties met zich mee? Hoe kunnen we Gaza zelf aan het woord laten in deze tentoonstelling? Deze en andere vragen zullen door curator Meta Knol en Framer Framed worden geagendeerd in een publieksprogramma met debatten en gesprekken rond de tentoonstelling.

Verwoest Huis Gaza

DOOR META KNOL

Op 20 december 2016 werd *Verwoest Huis Gaza* officieel geopend met genodigden, thee en bedoeïenenmuziek. Drie maanden lang had beeldend kunstenaar Marjan Teeuwen gewerkt aan de opbouw van het kunstwerk, dat werd gerealiseerd in een huis in Rafah/Khan Younis. Het familiehuis waarin drie gezinnen leefden, was tijdens de laatste Gaza-oorlog in 2014 getroffen door een bominslag. Door de kracht van de ontploffing waren alle muren eruit geblazen. Een van de bewoners kwam om het leven. Het bomgat was nog zichtbaar in het plafond, vlak naast de ventilator, en overal lagen brokstukken en fragmenten van de uiteengereten inventaris. Teeuwen besloot het huis met behulp van Palestijnse medewerkers opnieuw op te bouwen: als kunstwerk.

De Gazastrook is onderdeel van de Palestijnse gebieden. Op een strook land ter grootte van 360 km² (kleiner dan het eiland Texel) leven bijna twee miljoen Palestijnen in afzondering. Aan de westzijde is hun territorium begrensd door de Middellandse Zee, in het zuiden door de grens met Egypte en aan de noord- en oostzijde is het gebied sinds 1996 afgesloten door Israël. Door opeenvolgende oorlogen en bombardementen, zoals de operaties Summer Rains (2006), Cast Lead (2008), Pillar

Cloud (2012) en Protective Edge (2014) werd het gebied keer op keer verwoest. Door de dagelijks gevoelde noodzaak om te overleven in een vrijwel uitzichtloze situatie, hebben de meeste inwoners van Gaza geen tijd, aandacht of ruimte voor traumaverwerking. *Verwoest Huis Gaza* werd een mentale en fysieke ruimte waarin dat wel mogelijk was. Omdat het tot kunstwerk getransformeerde huis geen enkel formeel karakter droeg, geen associaties opriep met een officieel monument en niet gepaard ging aan ceremoniële herdenkingsrituelen, konden bezoekers alle vrijheid nemen om het huis op hun eigen manier te ervaren en te verbinden met hun persoonlijke leven. *Verwoest Huis Gaza* was tot 15 februari 2017 open voor lokale bewoners, en riep diepe emoties op. Daarna werd het kunstwerk ontmanteld en werd het huis verbouwd om opnieuw dienst te kunnen doen als familiewoning. Uiteindelijk zouden van de installatie alleen de fotowerken overblijven die Teeuwen ervan maakte, evenals een korte film. Deze werken zijn nu hier te zien.

DUIZELINGWEKKENDE RUIMTE

Verwoest Huis Gaza bevond zich aan de Salah al Deen Road, een doorgaande weg richting de grensovergang met Egypte waarover veelal versleten auto's

Verwoest Huis Gaza 17, 2017, 40 x 68,5 cm, inktjetprint op dibond/ framed

Verwoest Huis Gaza 5, 2017, 125 x 129,6 cm, inktjetprint op dibond/ framed

in hoog tempo voorbij razen, nu en dan afgewisseld met het kalme geklop van paardenhoeven. Wie door de openstaande deur naar binnen ging, kwam terecht in een monumentale, duizelingwekkende ruimte die zich uitstrekte over de gehele plattegrond en alle verdiepingen van het gebouw. De ontplotte buitenmuren waren door Marjan Teeuwen en haar assistenten Mohamed Dagga en Achmed Al Astal opnieuw opgebouwd uit gestapelde brokken puin. Zo kreeg het huis stap voor stap weer een nieuwe huid. Door de gaten en kieren tussen het puin speelde een mysterieus gefilterd zonlicht door de ruimte, een betoverende ervaring die werd versterkt door zachte bundels buitenlicht die hier en daar vanuit de scheuren in het plafond naar beneden schenen.

Teeuwen en haar assistenten sloopten een aantal binnenmuren waardoor er een rafelig betonnen karkas overbleef. Zo creëerden ze een open ruimte met een centrale zichtas van waaruit alle belendende ruimtes te zien en te betreden waren. Wie om zich heen keek, zag vloeren die verticaal en diagonaal naar beneden kantelden en bouwfragmenten die waren gerangschikt tot één grote, samenhangende, geometrisch-abstracte compositie. Centraal in die open ruimte waren uit afvalmaterialen twee grillig gevormde architectonische kolommen gestapeld die over de gehele hoogte van het gebouw naar het plafond reikten; de ene kolom wit, de ander zwart. Deze tinten horen bij de plek: het wit staat voor het bewoonde huis en het geblakerde zwart voor de verwoestende, uitslaande brand die volgde op de bominslag. Ook de vloer was door Teeuwen en haar team gro-

tendeels verwijderd, om ruimte te geven aan het mosterdgele woestijnzand van Gaza. Zo werd een verwoest familie-huis door een ongeëvenaarde artistieke ingreep getransformeerd in een monumentale, architectonisch-sculpturale installatie. Ondanks het rauwe karakter van de brokstukken waaruit de installatie werd opgebouwd, was het resultaat esthetisch, fijnzinnig en poëtisch.

GEBROKEN EN GEHEELD

Marjan Teeuwen maakt al bijna tien jaar lang grootschalige, architectonische installaties in huizen die op de nominatie staan om gesloopt te worden, van het eerste *Verwoest Huis* in 's-Hertogenbosch (2008) tot vergelijkbare installaties in Rusland (*Destroyed House Krasnoyarsk*, 2009), in Amsterdam (*Verwoest Huis Piet Mondriaanstraat*, 2010/2011 en *Verwoest Huis Op Noord*, 2014), in Rotterdam (*Verwoest Huis Bloemhof*, 2012) en in Leiden (*Verwoest Huis Leiden*, 2015). Maar nergens was haar werk zo verbonden met de lokale maatschappelijke en politieke realiteit als in Gaza. Hier worden de huizen van Palestijnen door opeenvolgende bombardementen telkens opnieuw verwoest, waarna ze met vereende krachten weer worden opgebouwd. Teeuwen ging naar Gaza omdat zij haar hele leven al gefascineerd is door de veerkracht van mensen om hun omgeving te herscheppen, ook in de meest destructieve omstandigheden. *Verwoest Huis Gaza* past in dit patroon; het laat een huis zien dat gebroken en geheeld is. De polariteit tussen chaos en orde, vallen en staan, verwoesting en opbouw, die diep verankerd is in het menselijk handelen, komt in het werk van Marjan Teeuwen telkens weer terug.

Verwoest Huis Gaza 3, 2017, 125 x 225 cm, inktjetprint op dibond/ framed

Het bepaalt haar kunstenaarschap. Ze gelooft dat de mens deze polariteit niet kan overwinnen.

THUIS

Teeuwen maakt haar installaties in woonhuizen, en dat heeft een speciale lading. Huizen zijn immers de meest intieme ruimtelijke afspiegeling van onszelf; ze omhullen en vertegenwoordigen onze identiteit. Maar wat betekent het om thuis te zijn? Is dat een warme plek waarin je je veilig voelt? Of is het juist een beladen herinnering? Wat betekent het om je huis te moeten ontvluchten en ontheemd te zijn? En welke betekenis heeft dat begrip in de context van oorlogsgeweld en diaspora?

Anders dan in het Nederlands, waarin *huis* en *thuis* twee verschillende woorden zijn, staat het Engelse woord *home* voor een heel scala aan betekenissen - van het functionele woonhuis tot een plaats waar families met al hun waarden, patronen en eigenaardigheden samen komen, tot een plek die culturele wortels en geschiedenissen symboliseert. Dat kan een woonhuis zijn maar ook een dorp, een stad of een land: *homeland*. Het zijn deze diepere betekenislagen die door zowel de Israëli's als de Palestijnen worden aangewend, wanneer zij aanspraak maken op hun eigen grondgebied. Het werk van beroemde Palestijnse dichter Mahmoud Darwish (Palestina 1948 - Verenigde Staten 2008) bijvoorbeeld, is doordrenkt van het verlangen om de weemoedige herinneringen aan het huis van zijn jeugd om te zetten in een denkbeeldig, poëtisch thuisland voor het Palestijnse volk. Darwish leefde als politiek vluchteling sinds 1970 in ballingschap.

Tijdens een interview in *Newsweek International* (20 maart 2000) zei hij: "Poems can't establish a state. But they can establish a metaphorical homeland in the minds of people. I think my poems have built some houses in this landscape."

SCHUILPLAATS, GEHEUGENPLAATS

En zo kan het huis beladen worden met betekenissen. Kunsthistorica Wilma Sütö betoogde in een essay over het werk van Marjan Teeuwen dat zij in haar serie *Verwoest Huizen* de onbewuste, emotionele betekenis van architectuur onderzoekt: "Eerder dan een hoeksteen of persoonlijk toevluchtsoord is het woonhuis bij haar een verraderlijk gebied, vergelijkbaar met de menselijke geest: rijk aan schuilplaatsen, doorkijkjes en inzichten, maar ook aan donkere hoeken en afgronden". In een essay dat hij schreef naar aanleiding van een bezoek aan *Verwoest Huis Gaza* typeert de literatuurhistoricus Ernst van Alphen Teeuwens werkwijze - het stapelen van brokken puin - als een ordenende activiteit van het geheugen: "Zij visualiseert (...) de werking van het geheugen en het wortelen van de mensen die hier woonden, belichaamd door het huis." Van Alphen beschrijft het conflict tussen Israël en Palestina als een "geheugenoorlog", waarin beide volken aanspraak maken op het land van hun voorouders. Het huis speelt daarin een belangrijke symbolische rol omdat het de worteling van mensen belichaamt: "hun ontworteling is de vernietiging van het huis". Marjan Teeuwen is er, zo concludeert Van Alphen, in geslaagd om het trauma van het vernietigde huis om te buigen naar een "geheugenplaats" die herdenking mogelijk maakt.

Verwoest Huis Gaza 1, 2017, 155 x 225 cm, inktjetprint op dibond/ framed

Verwoest Huis Gaza 7, 2017, 68,7 x 75 cm, inktjetprint op dibond/ framed

KUNST EN POLITIEK

Verwoest Huis Gaza is bedoeld en gemaakt als een onafhankelijk kunstwerk, maar roept door de politiek gevoelige situatie in de Gazastrook veel belangrijke vragen op. Wat is hier de betekenis van artistieke autonomie ten opzichte van politiek en humanitair engagement? Teeuwen is zich sterk bewust van de context waarin zij heeft gewerkt, maar ze is er ook van overtuigd dat kunst juist een ander perspectief kan bieden - zonder oordeel, zonder oplossing: "Kunst biedt een vrije ruimte die verbonden is met de realiteit." Daarbij wordt ze geïnspireerd door de schrijver en essayist Maarten Doorman, die in zijn boek *De navel van Daphne* (Prometheus, 2015) schreef: "Het kenmerkende van kunst is juist de ambivalentie, de dubbelzinnigheid, de verbeeldingskracht, de autonome positie, de openheid van interpretatie, vrij van maatschappelijke overtuigingen en economische motieven. (...) Kunst staat buiten de wereld en omarmt haar soms zo hevig dat ze er even mee samenvalt; ze is, om het romantisch uit te drukken, absoluut in haar isolement en totaal in de omhelzing. Beide. Tegelijk."

In deze tentoonstelling worden alle fotowerken van *Verwoest Huis Gaza* getoond, evenals de gelijknamige film. Om de lokale betekenis van het project te onderstrepen, zijn de talentvolle Palestijnse fotojournalist en filmmaker Ezz al Zanoon en de veelbelovende journaliste Rawan Mahady uitgenodigd om wekelijks videoblogs vanuit Gaza te verzorgen. Daarin staat het thema HOME centraal, in relatie tot de situatie in Gaza en het project van Marjan Teeuwen. Ook vinden Skypeverbindingen

plaats tussen Gaza en Amsterdam, die georganiseerd worden door Mahady. Op die manier kunnen bezoekers aan de expositieruimte van Framer Framed in Amsterdam en inwoners van Gaza, die voor deze gelegenheid samen komen in startup hub Gaza Sky Geeks, tijdens de tentoonstelling elke zondagmiddag met elkaar in gesprek gaan. Aan ooggetuigen en betrokkenen bij het project in Gaza kan dan bijvoorbeeld worden gevraagd hoe het project lokaal was ingebed, en wat de impact was. Maar ook de vraag, welke rol kunst in deze context wel of niet zou moeten vervullen, komt aan de orde. Want in hoeverre is het mogelijk om vanuit een buitenstaandersperspectief kunst te maken over- en in een oorlogssituatie?

Marjan Teeuwen heeft daarop haar eigen antwoord. Zij is naar Gaza gereisd en heeft een kunstwerk gecreëerd dat door de lokale bevolking werd ervaren als een contemplatieve ruimte; een herinneringsplaats die zowel herinneringen oproept als troost biedt. De mannen, vrouwen en kinderen die de installatie betraden, herkenden de handeling van het herordenen van puin uit hun eigen leven. De schoonheid van deze stapelingen nodigden hen ertoe uit om toegang te zoeken tot diepere betekenislagen, die veelal verbonden waren met traumatische ervaringen. Want zo is het: de complexiteit van verwoesten en opbouwen behoort tot de dagelijkse realiteit van mensen die in oorlogsgebieden leven. Onbedoeld werd *Verwoest Huis Gaza* zo een monument voor alle mensen, waar zij zich ook bevinden, wiens huizen door oorlogsgeweld zijn verwoest.

Verwoest Huis Gaza 11, 2017, 75 x 95,3 cm, inktjetprint op dibond/ framed

Mahmoud Darwish — HOME

I belong there. I have memories. I was born as everyone is born.

I have a mother, a house with many windows, brothers, friends and a prison cell

with a chilly window! I have a wave snatched by seagulls, a panorama of my own.

I have a satured meadow. In the deep horizon of my word, I have a moon,

a bird's sustenance, and an immortal olive tree.

I have lived on the land long before swords turned man into prey.

I belong there. When heaven mourns for her mother, I return heaven to her mother.

And I cry so that a returning cloud might carry my tears.

To break the rules, I have learned all the words needed for a trial by blood.

I have learned and dismantled all the words in order to draw from them a single word: Home.

Vertaling Munir Akash en Carolyn Forché.
Bron: dichtbundel 'Fewer Roses' (1986), gepubliceerd in Mahmoud Darwish, *Unfortunately, It Was Paradise. Selected Poems* (2003)

VERWOEST HUIS GAZA

Verwoest Huis Gaza werd uitgevoerd naar een idee van- en onder regie van Marjan Teeuwen en was in Khan Younis/Rafah te zien van 20 december tot en met 15 februari 2017. Daarna is het kunstwerk ontmanteld en werd het huis alsnog weer opgebouwd om als woonruimte te dienen voor de familie. Het project vond plaats met dank aan de Palestijnse Rode Halve Maan (PRCS) in Khan Younis onder leiding van Jihad Abu Hatab. Teeuwen werkte met de ingenieurs Mohammed Al Astal en Rywyda Abu Daa, met de assistenten Mohammed Dagga en Achmed Al Astal, alsmede met staal- en betonwerkers. Fotografische ondersteuning kreeg ze van Ezz Al Zanoon en Abed Zagout. In Nederland werkte zij samen met Koen Tornij (photoshop). Maamar Abu Tabeekh en Ezz Al Zanoon maakten de filmopnamen voor *Verwoest Huis Gaza*. De editing van de film is van Rob van de Ven en Marjan Teeuwen.

Verwoest Huis Gaza kwam tot stand met financiële steun van het Mondriaan Fonds.

MARJAN TEEUWEN

Marjan Teeuwen maakt grootschalige architectonische installaties in gebouwen die daarna gesloopt worden. Uit deze monumentale sculpturen ontstaan autonome fotowerken. Tot nu toe realiseerde ze zeven installaties: *Verwoest Huis* (2008), *Verwoest Huis Krasnoyarsk* (2009), *Verwoest Huis Piet Mondriaanstraat* (2010/2011), *Verwoest Huis Bloemhof* (2012), *Verwoest Huis Op Noord* (2014), *Verwoest Huis Leiden* (2015) en *Verwoest Huis Gaza* (2016-2017).

EZZ AL ZANOON

Ezz Al Zanoon (1992, Gaza) is een onafhankelijk fotojournalist en filmmaker wiens werk onder andere regelmatig te zien is bij de Middle East Eye, The Electronic Intifada, en Al Jazeera English. In zijn werk richt Al Zanoon zich op mensenrechten en sociale (on)rechtvaardigheid.

RAWAN MAHADY

Rawan Mahady (1993, Gaza) werkt als PR Outreach Coordinator bij het Social Development Forum (SDF) in Gaza, en als nieuwsverslaggever voor Saudi 2 TV. Eerder werkte zij onder andere als pleitbezorger van vrouwenrechten, als facilitator bij Outreach workshops over gendergerelateerd geweld, en als tolk & vertaler voor NGO's als OXFAM, UNDP en Quakers. In juli start ze aan Master in vrouwen- en genderstudies aan de University of Northern Iowa.

META KNOL

(1969) is kunsthistorica, directeur van Museum De Lakenhal en tevens mede-oprichter en oud-bestuurslid van Framer Framed. Zij maakt deze tentoonstelling op persoonlijke titel. Ze bezocht *Verwoest Huis Gaza* in december 2016 en gaf in het huis een lezing voor Palestijnse belangstellenden.

In augustus 2017 verschijnt bij uitgeverij Valiz in Amsterdam een monografie over het werk van Marjan Teeuwen, met teksten van Ernst van Alphen, Maarten Doorman, Hans den Hartog Jager, Meta Knol en Wilma Suto.

CURATOR

Meta Knol

TEKST EN BEWERKING

Meta Knol / Framer Framed

GRAFISCH ONTWERP

Van Lennep, Amsterdam

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

TOLHUISTUIN

ADRES

Framer Framed
IJpromenade 2
1031 KT Amsterdam

OPENINGSTIJDEN

di – vr: 13:00 – 21:00
za – zo: 11:00 – 21:00

CONTACT

www.framerframed.nl
020 763 09 73
press@framerframed.nl